

Journal iranian political sociology
Vol. 5, No.10, dey 2022

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.352055.3743>

The use of electronic vibrations as a digital currency, which is currently the last link in the gradual evolution of money, is described as the process of making money immaterial and invisible. Since there are such currencies in many countries of the world, even Iran, and their transactions take place, it is necessary to explain its various dimensions from a jurisprudential point of view. In this research, which has been carried out using a descriptive and analytical method, the extraction, transactions and legitimacy of digital currencies have been explained from a jurisprudential point of view. The results of the research show that the nature of gambling and giving away the mining operation is not accepted. It is also not accepted that the mining operation is rented and the rewards are paid. On the other hand, thinking that the creator of the network is a forger is also an idea far from reality; Because the creator of this network has tried all his efforts to design a decentralized network, free of exclusive monitoring, management and control. Also, digital currencies are popular with those familiar with this market because of the benefits they have. Therefore, there is no doubt about their customary wealth. And here is a question whether the nature of Sharia finance of digital currencies is acceptable? Because such currencies have the ability to be used in halal ways, such as paying the price of the purchased goods, and the benefit of the mahallah is also envisaged for them.

ارزهای دیجیتال از منظر فقه، با تأکید بر استخراج، معاملات و مشروعیت

نرجس خاتون محبی پور^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱

مهدی زارع^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۰۵

محمد رضانی^۳بابک خسروی نیا^۴

چکیده

به کارگیری ارتعاشات الکترونیک به عنوان ارز دیجیتال که در حال حاضر آخرین حلقه تکامل تدریجی پول محسوب می‌شود، به عنوان فرآیند غیرمادی کردن و نامرئی شدن پول توصیف می‌شود. از آنجا که در بسیاری از کشورهای دنیا حتی ایران، چنین ارزشهایی وجود داشته و معاملات آنها صورت می‌گیرد، ضرورت دارد تا ابعاد مختلف آن از منظر فقهی، تبیین گردد. در این پژوهش که به روش توصیفی تحلیلی صورت گرفته است، استخراج، معاملات و مشروعیت ارزهای دیجیتال از منظر فقهی تبیین شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد ماهیت قمارگونه و هبه بودن عملیات استخراج پذیرفته نیست. همچنین اجاره بودن عملیات ماینینگ و اجرت بودن پاداش‌ها نیز مورد قبول نیست. از سوی دیگر جعل پنداشتن مبدع شبکه نیز تصویری دور از واقعیت است؛ زیرا مبدع این شبکه تمام سعی‌اش طراحی شبکه‌ای غیر متمرکز، خالی از نظارت، مدیریت و کنترل انحصاری بوده است. همچنین ارزهای دیجیتال نزد آشنایان با این بازار، به سبب منافی که دارند، مرغوب هستند. از این رو، در مالیت عرفی آنها تردیدی نیست. و در اینجا یک سوال مطرح است که آیا ماهیت مالیت شرعی ارزهای دیجیتال قابل پذیرش است؟ از آنجا که این قبیل ارزها قابلیت استفاده در جهات حلال، هم چون پرداخت بهای کالاها یا مباح خریداری شده را دارند و منفعت محله نیز برای آنها متصور است، مالیت شرعی آنها قابل پذیرش است.

واژگان کلیدی: ارز دیجیتال، مسایل مستحدثه، مالیت داشتن، فقه اسلامی، نظام حقوقی.

دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، واحد لارستان، دانشگاه آزاد اسلامی ف لارستان، ایران^۱

استادیار گروه حقوق، واحد لارستان، دانشگاه آزاد اسلامی، لارستان، ایران (نویسنده مسئول)^۲

استادیار گروه حقوق، واحد لارستان، دانشگاه آزاد اسلامی، لارستان، ایران^۳

استادیار گروه حقوق، واحد لارستان، دانشگاه آزاد اسلامی، لارستان، ایران^۴

پول به عنوان وسیله‌ی پرداخت در مبادلات، تحول تاریخی زیادی داشته است و امروزه علاوه بر پول‌های رایج سکه و کاغذی که توسط دولت‌ها و اصولاً بانک مرکزی منتشر می‌شوند، مقتضیات تجاری و فراهم شدن بستر مبادلات الکترونیکی باعث ایجاد پول جدیدی به نام پول الکترونیکی^۱ شده است. این پدیده نوظهور که از لحاظ فنی در حال پیمودن روند توسعه خود است و از لحاظ اقتصادی به تدریج جای خود را در میان ابزارهای پولی به عنوان یک وسیله پرداخت در مبادلات خرده‌فروشی باز نموده، به تدریج مورد توجه قانون‌گذاران قرار گرفته و در سیستم‌های پولی ملی و منطقه‌ای مقرراتی برای آن در نظر گرفته می‌شود که در این میان اتحادیه اروپا با صدور دستورالعمل‌هایی در مورد ارز دیجیتال پیشگام است (حسینی مقدم: ۱۳۹۸: ۸۵). و در اینجا یک سوال مطرح است که آیا ماهیت مالیت شرعی ارزهای دیجیتال قابل پذیرش است؟ در پاسخ باید گفت از آن جهت که در جهت حلال و پرداخت کالاهای مباح پرداخت شوند پس بنابراین محلله است. در تعریف مفاهیم اصلی این پژوهش باید گفت که در معاملات ارز، آنچه مورد مبادله قرار می‌گیرد؛ ارز است. واژه «ارز»، بن مضارع ارزیدن است که از ریشه‌ی پهلوی ارژ یا ارج گرفته شده است و در معنای اسمی خود به معنای قیمت، بها و نرخ به کار می‌رود (دهخدا، ۱۳۷۷)، ص ۱۵۳۴). واژه‌ی «ارز» در لغت به معنای قیمت، بها و نرخ است (عمید، ۱۳۶۳)، ص ۱۰۳).

بخشی از پژوهش حاضر بررسی فقهی وجوه مختلف ارزهای دیجیتال است و فقه با توجه به ظرفیت مدیریت جامعه، باید با گزاره‌های مستحدثه به گونه‌ای برخورد کند که در صورت وجود امکان اصلاح ماهیت یک موضوع مستحدثه، به نحوی عمل کند که حاکمیت و جامعه در عین رعایت جنبه‌های شرعی، از مزایای حاصله از آن ماهیت محروم نگردد. آنچه باید توجه داشت این است که تعبیری چون فقه نظریه و فقه نظامات که برخی از محققان بدان اشاره می‌کنند، به این معناست که فقه دارای ظرفیتی است که علاوه بر تنظیم روابط فردی، قدرت مدیریت جامعه را دارد. این جنبه علم فقه، تاکنون مغفول مانده است. جنبه‌ی دیگر پژوهش حاضر، وجه حقوقی ارزهای دیجیتال است. با توجه به خلا و نقص موجود در نظام حقوقی ایران در زمینه‌ی قانون‌گذاری ارزهای دیجیتال، پژوهش حاضر به بررسی نظام‌های حقوقی مختلف پرداخته و مبانی حقوقی ایجاد شده برای این ارزها را مورد بررسی قرار می‌دهد.

برای پیشینه این تحقیق میتوان به موارد اشاره کرد: نواب‌پور و همکاران (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل فقهی کارکردهای پول‌های رمزنگاری شده (مورد مطالعه بیت‌کوین)»، ابتدا موضوع‌شناسی پول‌های رمزنگاری شده را انجام داده، سپس ابعاد فقهی موضوع با دو رویکرد فقه فردی و حکومتی و همچنین در دو سطح معامله و معدن‌کاوی تبیین گشته است. در آخر نیز با استفاده

^۱Digital or Electronic Money or Cash.

از روش تحقیق اجتهاد چندمرحله‌ای و نظر خبرگان مالی اسلامی و مراجع عظام تقلید شروط جواز استفاده از پول‌های رمزنگاری شده احصا گردیده است. بر این اساس یکی از انواع این پول‌ها (بیت‌کوین) با شروط تطبیق داده و وجود شبهه «لا ضرر»، استفاده از آن را با اشکال فقهی روبه‌رو نموده است. سبحانی و قائمی‌نیا (۱۳۹۷)، در مقاله‌ای با عنوان «تاملی در منشا ارزش بیت‌کوین از منظر اعتباریات علامه طباطبایی (ره)»، به دنبال ارائه تحلیلی از منشا ارزش بیت‌کوین در چارچوب نظریه اعتباریات علامه طباطبائی (ره) برآمده و نشان داده است که بیت‌کوین در چارچوب نظریه اعتباریات علامه با مفهوم پول، سازگار است. در پژوهش رزمجو و رزمجو (۱۳۹۸)، با عنوان «جایگاه قانون تبادلات ارزی بیت‌کوین در نظام‌های پرداخت بین‌المللی با نگاهی به قانون تبادلات ارزی دیجیتال در ایران تلاش شده است که با تعریف و شناساندن ارز دیجیتال، جایگاه آن‌ها در نظام‌های پرداخت بین‌المللی در تجارت الکترونیک را مشخص نموده و امکان رواج تبادلات با این ارز را در پرداخت‌های بین‌المللی در ایران با توجه به قانون تبادلات ارزی دیجیتال بررسی نماید.

در این تحقیق با موضوع ارزهای دیجیتال از منظر فقه، با تأکید بر استخراج، معاملات و مشروعیت و با روش تحلیلی و توصیفی نگارش شده است که ابتدا به مفاهیم اصلی تحقیق مثل ارز و پول و ماهیت پول و در آخر به مبانی نظری و مبانی فقهی مشروعیت یا عدم مشروعیت ارزهای دیجیتال پرداخته میشود.

مفاهیم پژوهش

مطابق یک تعریف، «پول عبارت از هر چیزی است که به عنوان واسطه پرداخت مورد قبول عمومی واقع شده است». عمل‌گرایان پول را بر اساس کارکرد آن به عنوان وسیله پرداخت به هر چیزی معنا می‌کنند که بتواند این نقش را عهده‌دار شود. به نظر سیاست‌گذاران پولی، باید تفسیر گسترده‌ای از پول به عمل آید تا هر عملیات مالی به دلیل تأثیری که در اقتصاد ملی دارد؛ تحت نظارت و بازرسی بانک مرکزی قرار گیرد (Stevens, Ed (2002), 2002). به منظور تمییز مفهوم پول از دیگر مفاهیم، به بیان مفهوم برخی از موارد مشابه اشاره می‌گردد:

عبارت «پول الکترونیکی» به معنای واحدهای پولی الکترونیکی است که توسط ناشر صادر شده و در قالب تراشه مغناطیسی جاسازی شده در کارت پلاستیکی ذخیره می‌شود (Flemington, B & Coleman, W (1995), , p 7). هر چند سابقه ایجاد اسکناس به مفهوم امروزی به اواسط قرن هفدهم باز می‌گردد؛ اما پول کاغذی تقریباً همان عمر کاغذ را دارد. نظام‌های پولی معاصر از گونه‌های مختلف پول با امکانات پرداخت متفاوت تشکیل یافته است. نسبت‌ها و روابط بین شکل‌های گوناگون پول، ساختار نظام پولی را تشکیل می‌دهد. ساختار نظام پولی هر کشور به نهادهای پولی نظام حقوقی در گردش و عادت‌های مردم در پرداخت بستگی دارد. در حال حاضر تمام نظام پولی شامل پول فلزی، اسکناس و پول تحریری است (یوسفی، (۱۳۷۷)، صص ۳۰ و ۳۱).

در معنای اصطلاحی، ارز به دو معنا به کار رفته است: اسناد تجاری و بانکی که ارزش پول آنها به پول خارجی معین شده باشد و پول کشورهای خارجی (جعفری لنگرودی: (۱۳۸۷)، ص ۳۷۶). در نظام حقوقی ما، تعریف ارز برای اولین بار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ مورد توجه قرار گرفت که با تعاریف لغوی و اصطلاحی مذکور، اگرچه قرابت دارد، ولی یکسان نیست.

ماهیت پول از منظر فقه

مواجهه فقها و مراجع اعظام امامیه با پدیده پول، به ویژه در سده‌های اخیر که تطور پول نسبت به پیش تقلب احوال بیشتری داشته، متفاوت بوده است. این تفاوت دیدگاه ناشی از استنباط فقها و عرف زمانه آنها از مفهوم پول است. دو نگاه کلی در تحلیل فقها نسبت به پول می‌توان استنباط کرد: برخی نگاه عرفی داشته‌اند و برخی تحلیل فنی و کارشناسی نسبت به این پدیده را ضروری می‌دانند. نکته نخست در تحلیل پدیده پول این است که آن را در ساحت ظهور کنونی‌اش امری مستحدث بدانیم و ردپای پول کنونی را در نهادهای سابق و جوامع گذشته جستجو نکنیم. از این رو، گام اول در شناسایی احکام ارز دیجیتال، تبیین فقهی ماهیت پول است. با تبیین ماهیت پول و تطبیق آن با گونه ارز دیجیتال، می‌توان احکام مترتب بر این شکل پول را تقریر کرد. کالاها را در یک تقسیم بندی می‌توان در سه دسته جای داد:

- ۱- دسته اول کالاهایی که ارزش مصرفی صرف دارند و مقصود بالذات از مبادله آنها، استفاده و مصرف است.
- ۲- دسته دوم کالاهایی که ارزش مصرفی و مبادله‌ای را توأمان دارند که این کالاها سابقاً بیشتر رواج داشتند و در دوره معاملات پایاپای نمود روشنی دارند و حتی مسکوکات نیز، مانند درهم و دینار از این نوع هستند، این کالاها هم مقصود بالذات و هم مقصود بالعرض بوده‌اند؛
- ۳- دسته سوم کالاهایی هستند که تنها ارزش مبادله‌ای محض دارند؛ که تنها مصداق آن پول فعلی است. در واقع، پول فعلی از برای پول بودن مورد تقاضا است و نه از برای کالا بودن؛ پول را از برای آنچه می‌توان با آن خرید، تقاضا می‌کنند (ساموئلسن، (۱۳۴۸)، ص ۹۰).

بی‌تردید، پول پدیده‌ای عرفی و مخلوق زندگی اجتماعی بشر است. بنابراین، تحلیل فقهی پول باید بر پایه مستفاد عرفی و فنی مخترعان آن صورت گیرد. با این همه، اربابان فن اقتصاد، در بیان ماهیت پول آرای گوناگونی ابراز کردند. با وجود همه اختلافات، می‌توان اجماع صاحب‌نظران بر کارکردهای سه‌گانه پول مبنی بر واسطه مبادله، عیار سنجش ارزش و ذخیره ارزش را قطعی تلقی کرد. این کارکردهای سه‌گانه، در عصر تشریح وجود داشته و معصومان علیهم‌السلام نیز بر آن مهر صحت گذاشته‌اند (مفضل بن عمر؛ بی تا، ص ۸۵) در ادبیات اقتصاد متعارف، دو نظریه کلی در باب ماهیت پول می‌توان یافت: برخی پول را کالا و شکل آن را

فلزات گرانبها یا اوراقی با این پشتوانه می‌دانند و برخی آن را بدون پشتوانه و بدون ارتباط با هیچ کالایی و تنها برای تسویه بدهی‌ها تلقی می‌کنند و انتشار آن را به صورت انحصاری در صلاحیت حاکمیت‌ها می‌شمارند. تقریرات هر دو نظر با نقدهایی همراه است و محل تضارب آرای اقتصاددانان پولی است؛ (توسلی، ۱۳۹۱)، «، ۱۲ (۴۸): ۱۱۰». البته حساسیت این اقتصاددانان در پرداختن به هستی‌شناسی مقوله پول بیشتر ناظر به کارکرد این پدیده است (سبحانی، و درودیان ۱۳۹۴)، «، ۱۵ (۵۷): ۱۱۴». این در حالی است که برای محققان اسلامی شناخت ماهیت پول اهمیت دارد (توسلی، ۱۳۸۴)، «، ۵ (۱۹): ۱۲۴». آرای اندیشمندان اسلامی در خصوص ماهیت پول را در دو دسته کلی می‌توان طبقه بندی کرد: برخی در تحلیل ماهیت پول بر قدرت خرید آن تأکید دارند و برخی ارزش اسمی پول را عنصر اساسی ماهیت پول قلمداد می‌کنند.

الف) نظریه قدرت خرید

مبدع این نظریه، شهید صدر است که پول‌های فعلی را مال مثلی دانسته است که مثلث آن را نه در کاغذ اسکناس و تعداد واحدهای مکتوب بر آن، بلکه چیزی می‌داند که قیمت حقیقی آن را مجسم می‌کند و قیمت حقیقی پول همان قدرت خرید با ارزش مبادله‌ای آن است (صدر، ۱۴۲۹) (ص ۲۰۹). مرحوم شهید صدر تمام حقیقت پول را «قدرت خرید» آن می‌داند و از این رو با آنکه در نظر ایشان پول مالی مثلی است، اما هر آنچه را که مبین قیمت حقیقی آن باشد در فراغ ذمه و جبران آن لازم می‌داند. صدر، (بی‌تا)، ص ۲۴۷. از منظر ایشان قدرت خرید همان ارزش مبادله‌ای و مالیت پول است.

آیت الله موسوی بجنوردی (ره) که از طرفداران نظریه قدرت خرید است ماهیت پول را اعتبار قدرت خرید توسط قانون‌گذار تلقی می‌کند. (موسوی بجنوردی، ۱۳۷۲)، (پیشین، ص ۱۱۰). به بیان دیگر، مالیت اعتباری پول، که تعبیر دیگری از قدرت خرید است، جوهر اصلی پول را شکل می‌دهد. برخی از طرفداران نظریه قدرت خرید با تأکید بر ارزش مبادله‌ای عام پول به عنوان عنصر اصلی آن، میان اسکناس و پول تحریری در شکل فیزیکی آن، تفکیک کردند. (یوسفی: ۱۳۷۷)، (ص ۱۵۱). شاید مهم‌ترین نقدها بر نظریه قدرت خرید، خلط مفهوم مال و مالیت و عدم التزام به لوازم مثلی دانستن پول است.

ب) نظریه ارزش اسمی

در مقابل، طرفداران نظریه ارزش اسمی، پس از مثلی دانستن پول، ارزش اسمی پول را مقوم ماهیت آن تلقی می‌کنند. طرفداران این نظریه پول را ارزش مبادله‌ای اشیاء که متضمن ارزش مصرفی آن است می‌دانند. (توسلی، پیشین، ص ۱۱۳). مطابق این دیدگاه، پول اعتباری از نظر پول بودن و ارزش مبادله‌ای با پول حقیقی تفاوتی ندارد و ماهیت پول متوقف بر قدرت خرید آن نیست، بلکه به اصل ارزش مبادله‌ای و نه مقدار آن مبتنی است. (عبدی پور، ۱۳۸۹)، «، ۷ (۱۶): ۶۳» فقهای معاصر معتقدند: اسکناس، مثلی است و مادامی که اعتبار دارد، کاهش قیمت بر آن متصور نیست؛ زیرا خودش معیار است و قیمت اسکناس از آنچه برای آن تعیین شده کمتر نمی‌شود، هرچند قدرت خرید کمتر بشود. (همان، ص ۶۴)

براساس این نظریه، پول‌های مجازی متناسب با فضای خلق و گردش آن در دنیای مجازی، پشتوانه ارزش، واحد ارزش، کار کردها و سایر آثار و مراتب وجودی آن توسط معتبر جعل می‌شود و مادامی که اعتبار پول مجازی توسط خالق و کاربران آن مورد قبول باشد، وجود پول مجازی جریان دارد. پول‌های مجازی مانند پول کنونی، بر مبنای اعتبار مخترعان آن (در ساز و کار خلق و کنترل) مشروعیت دارند، با این تفاوت که پشتوانه حیات آنها دنیای مجازی است، نه نهادهای حاکمیتی.

چنانچه پول مجازی به واسطه اعتبار خالق آن تقرر وجودی یابد و منشأ تولید آن فعالیت یا مالی با منفعت محله مقصوده عقلایی باشد، مادامی که این قرارداد مورد احترام کاربران آن باشد، مورد احترام شارع نیز خواهد (سلیمانی پور، ۶ (۲): ۱۶۷-۱۹۷). بنابراین می‌توان آن را جزو پول برشمرد.

هر دو دسته این نظریات با نقدهایی همراه است. نظریه برگزیده نگارنده، نظریه «مال اعتباری بودن» پول است که فهم دقیق‌تری از آن ارائه کرده است و از کاستی‌های سایر نظریات مبرا است. به اعتقاد نگارنده پول تنها کالایی است که صرفاً ارزش مبادله‌ای محض دارد و مالیت، منشأ و پشتوانه آن اعتبار (و بر مبنای قراردادی) است. این تحلیل قابل تعمیم در همه اشکال پول و در ادوار مختلف است. براساس این نظریه پول از هر نوع و از هر حیث مراتبی از اعتبار دارد (توسلی (۱۳۹۱)، پیشین، ص ۱۱۶). اعتبار در مرتبه تعیین واحد سنجش ارزش و مقدار آن، توسط قانون وضع می‌شود، همچنین، اعتبار واسطه مبادله بودن پول نیز توسط معتبر وضع می‌شود. به بیان دیگر، به حکم معتبر برای پول جعل ذات می‌شود و پول به عنوان مال (بدون ارزش معین) متولد می‌شود، یعنی ذات پول چیزی جز اعتبار نیست. آنگاه، معتبر به این مخلوق، مالیت اولیه معین اعطا می‌کند و مقدار هر واحد سنجش ارزش تعیین می‌شود. در پول‌های کنونی، مال با ارزش معین به واسطه اعتبار قانون‌گذار به عنوان واسطه مبادله تعیین می‌شود و نهایتاً با انتشار خارجی و با گردش در اقتصاد واقعی و نسبتی که با تولید ملی پیدا می‌کند، ارزش ثانویه و متغیر آن پدیدار می‌گردد. مطابق این نظر، پول در ماهیت و سایر مراتب وجودی امری جز اعتبار نیست. در پول‌های کنونی اعتبار توسط قانون است و پشتوانه ارزش آن به ظرفیت تولید ملی، اعتماد مردم، ثبات سیاسی و وفای حاکمیت به تعهدش در حفظ نسبی ارزش اولیه پول براساس معیار وابسته است.

بررسی فقهی استخراج ارزهای دیجیتال

روزانه در بستر شبکه «بیت‌کوین» تعداد قابل توجهی تراکنش معامله انجام می‌شود که در استخراج تراکنش ذخیره می‌شود. برای تأیید هر تراکنش، معامله‌کنندگان باید مبلغی را به عنوان کارمزد تأیید قرار دهند تا نودها را مایل به بررسی و تأیید آن تراکنش کنند. ماینر تعدادی از تراکنش‌ها را بر اساس زمان ثبت تراکنش، انتخاب می‌کند و با گنجاندن آنها در یک بلاک به حجم یک مگابایت، آن را به شبکه پیشنهاد می‌دهد و سپس باحل معادلات پیچیده ریاضی، آن بلاک رمزنگاری می‌شود که پس از آن دیگر امکان تغییر

^۱Transaction pool.

اطلاعات نخواهد بود. حل سریع این معادلات نیازمند تجمیع تعداد زیادی از کامپیوترهای پر قدرت است که با نام استخراج‌های «استخراج» شناخته می‌شوند؛ زیرا به خاطر سختی شبکه، رایانه‌های معمولی به تنهایی توان حل فرمول‌های مشکل ریاضی بلاک‌ها را در کوتاه مدت ندارند. (ماهنامه شبکه (بی‌تا)، ص ۱۶). با مشارکت نودهای متعدد، که در استخراج‌ها با هم اقدام به استخراج و رمزنگاری یک بلاک می‌کنند، این کار در زمان کوتاه انجام می‌شود. ماینر بلاک جدید را - که طبق تنظیمات شبکه، هر ده دقیقه امکان حل یک معادله وجود دارد. به نودهای شبکه ارسال می‌کند. دیگر ماینرها ضمن انجام استخراج بلاک‌های بعدی، اقدام به تأیید تراکنش‌های این بلاک نیز می‌کنند. (خلیلی‌صفا، (۱۳۹۶)، ۴۵۸) نود استخراج‌کننده یا همان ماینر (هر استخراج در شبکه، به عنوان یک ماینر شناخته می‌شود) بعد از اتمام فرایند اثبات کار، چند بیت‌کوین به عنوان پاداش دریافت می‌کند و هر سیستم به اندازه قدرت هشی (Hash) که به کارگرفته است از پاداش استخراج سهم خواهد برد. پاداش استخراج توسط شبکه و طبق برنامه‌ای از پیش تعیین شده و بعد از رمزنگاری هر ۲۱۰ هزار بلاک که قریب ۴ سال به طول می‌انجامد، نصف می‌شود. این پاداش از ۹ جولای ۲۰۱۶ به ۱۲/۵ بیت‌کوین کاهش یافته و اکنون نیز همین مقدار است. «استخراج ابری» روشی دیگر برای استخراج است که این کار را بدون نیاز به خریداری سخت‌افزارها ممکن ساخته و به سه صورت انجام می‌گیرد

- ۱- استخراج میزبانی ماشین استخراج (ماینینگ) از ارائه دهنده اجاره میشود تا با آن، استخراج صورت گیرد.
- ۲- استخراج میزبانی مجازی: با ایجاد یک سرور خصوصی مجازی، اجاره‌کننده پس از نصب نرم‌افزارهای استخراج، با استفاده از توان سرور مجازی اجاره شده، اقدام به استخراج می‌کند.
- ۳- توان هش اجاره‌ای: برخی شرکت‌های دارای دستگاه‌های استخراج، هش تولیدی را به فروش می‌رسانند تا خریدار با آن، بیت‌کوین استخراج کند.

در تحلیل ماهیت فقهی - حقوقی فعالیت معدن‌کاری و استخراج ارزهای دیجیتال بالاخص بیت‌کوین، این احتمالات قابل ملاحظه است:

۱. برگزاری مسابقه و قرارداد جایزه برای ماینر پیش‌گام در حل مسئله ریاضی مطرح شده در بلاک، و به عبارت دیگر، بازی قمار و مسابقه برای دریافت پاداش شبکه
۲. هدیه‌ای از طرف شبکه به ماینری که بلاک را هش‌گذاری کند؛
۳. کار برای شبکه و دریافت اجرت از شبکه؛
۴. قرارداد جعلی، به این صورت که شبکه پاداش معینی را برای حل مسئله ریاضی بلاک و رمزنگاری آن برای یابنده پاسخ، قرار دهد که پس از ارائه جواب به ماینر موفق تعلق گیرد؛

۵. استخراج معدن.

۶. گنج‌یابی.

۷. حیازت و تملک پاداش عملیات رمزنگاری. (خردمند، (۱۳۹۸)، ۱۱۳-۱۱۴).

ماهیت قمارگونه عملیات استخراج پذیرفته نیست؛ زیرا ماینینگ با اینکه به صورت رقابتی انجام می‌گیرد، ولی مسابقه رایج درباره آن صدق نمی‌کند؛ زیرا در عملیات معدن‌کاوی، مبارزه و شکست حریف در میان نیست، بلکه تلاش برای رسیدن به نتیجه است که بدون وجود هیچ رقیبی نیز این دستیابی به نتیجه متصور است. به عبارت دیگر، رقابت، یک پدیده عارضی است که به سبب زیاد بودن متقاضیان هش‌گذاری هر بلاک، ایجاد می‌شود، در حالی که قوام مسابقه نهی شده، به رقابت بین دو یا چند فرد و گروه است و پیروزی و شکست طرفین مسابقه به عنوان رکن اساسی این گونه بازی‌ها مطرح است؛ همان‌گونه که تعبیری هم چون «مغالبه» (انصاری، (۱۴۱۵)، ص ۳۸۰).

اجاره بودن عملیات ماینینگ و اجرت بودن پاداش‌ها نیز به علت آنکه اجرت فرع انعقاد قرارداد اجاره است (رشتی، بی تا، ص ۳۲). و آنچه اتفاق می‌افتد خلاف این فرض است، بلکه هر کس به میل خود و بدون تعهد قبلی استخراج را شروع می‌کند و هر زمان که خواست فعالیت خود را متوقف می‌کند، با اشکال روبرو است.

ایراد جعله بودن فعالیت ماینری نیز با دقت در تعریف آن واضح می‌شود. «جعله عقدی است که در آن، جاعل برای کسی که کاری معین را انجام دهد، پاداش قرار می‌دهد» (محقق حلی، (۱۴۰۸)، ص ۲۱۶. و شهید ثانی، (۱۴۱۰)، (۴۳۹). با توجه به این تعریف، رکن جعله جاعلی (حلی، (۱۴۱۳)؛ ص ۲۱۶). است که همانند سایر عقود، باید از هویتی انسانی برخوردار باشد و شبکه فاقد چنین هویتی است. جاعل پنداشتن مبدع شبکه نیز تصویری دور از واقعیت است؛ زیرا مبدع این شبکه تمام سعی‌اش طراحی شبکه‌ای غیر متمرکز، خالی از نظارت، مدیریت و کنترل انحصاری بوده است. ساتوشی ناکاموتو به عنوان مبدع این شبکه (گذشته از تشکیک در وجود چنین شخصی در واقعیت) خودش را از چنین تعهداتی مبرا می‌داند.

همچنین حل مسئله و دریافت پاداش به منزله استخراج مواد معدنی یا گنج‌یابی نیست؛ زیرا مراد از «معدن» در متون دینی چیزی است که از زمین استخراج می‌شود. منظور از «کنز» نیز مال ذخیره شده در زیر زمین است (محقق حلی، (۱۴۰۸)؛ ص ۱۶۲). بر اساس ضوابط فقهی، «حیازت» به معنای «استیلا بر مباحات» است (حسینی شیرازی: (۱۴۱۳)، ص ۲۰۲). برخی فقها قصد تملک در حیازت را شرط می‌کنند. (هاشمی شاهرودی، (۱۴۲۶)، ص ۱۳۹۰)

باید توجه داشت که در استخراج ابری دو عملیات صورت می‌گیرد: یکی، اجاره دستگاه یا مقداری از توان یک سخت افزار و یا خریداری هس تولید شده که با مراعات شروط قرارداد مزبور، فی نفسه اشکالی در معامله آنها نیست. دیگری، اقدام به استخراج با توان در اختیار گرفته شده است که درباره آن سخن به میان آمد.

بررسی فقهی معاملات ارز دیجیتال

در معاملات به طور معمول، مراعات شروطی در جانب عوضین، همچون مالیت، نبود موانع تصرف در مال مورد معامله، علم به مقدار عوضین و قدرت بر تسلیم آنها لازم است (انصاری، مرتضی (۱۴۱۵)، ۲۰۹ و ۲۱۰). در خصوص متعاملین نیز، شرایطی همچون قصد مدلول عقد، اختیار، مالک یا مأذون از طرف مالک بودن، اجازه مولی برای معاملات عبد، تعیین مالکین نزد برخی فقها، نبود اسباب حجر و ممنوعیت از تصرف در متعاملین مثل نرسیدن به بلوغ، نداشتن رشد، جنون، سفاهت، مبتلا نبودن به مرض موت برای تصرف در مازاد از ثلث طبق نظر مشهور، مفلس نبودن شرط است (کاظمی تستری، بی تا، ص ۱۱۵ و ۱۱۶. و نائینی، (۱۴۱۳)، صص ۱۷۷-۱۸۱) در صیغه عقد نیز شروطی هم چون ایجاب و قبول لفظی و ترتیب بین ایجاب و قبول لازم است. (انصاری، (۱۴۱۵)، صص ۱۱۷-۱۴۰). شروط صیغه عقد در خرید و فروش ارزهای دیجیتال به طور معمول، منتفی است؛ زیرا معاملات اغلب به صورت مقاوله و سپس جابه‌جایی و تبادل ارزها انجام می‌شود؛ به این صورت که فروشنده ارز خود را در صرافی عرضه و سپس خریداری پیدا می‌شود. بعد از انجام مراحل مقدماتی و رد و بدل شدن اطلاعات، انتقال ارز صورت گرفته و عوض پرداخت می‌شود. این شکل از تجارت، ذیل «معامله معاطاتی» قابل تحلیل است. مراعات شرایط عوضین و متعاملین در معامله بیت کوین، همانند معامله دیگر اجناس، ممکن و لازم است.

توضیح آنکه: «مال»، در لغت به معنای «تمام چیزهایی است که انسان آنها را مالک می‌شود». (فیروزآبادی، (۱۴۱۵)، ص ۶۱۸ و ابن منظور، (۱۴۱۴)، ص ۶۳۵) مال در نگاه عرفی چیزی است که عقلا و مردم به آن راغب باشند. دقت در تعبیر فقهای عظام حاکی از آن است که ایشان معنای عرفی را به انضمام شرط وجود منفعت محله (حلال و مباح شرعی) پذیرفته‌اند (خویی: بیتا، صص ۳-۴).

در تبیین این مطلب، میرزای نائینی با نگاهی موشکافانه، برای مالیت یک شیء، چهار شرط را برشمرده است:

نخست. شیء - دست کم - دارای یکی از دو ویژگی پیش رو باشد: «منفعت» یا خاصیت». مراد از «منفعت»، قابلیت انتفاع از شیء با بقای آن است؛ مانند سکونت در خانه؛ و مراد از «خاصیت» منافی است که بر شیء مترتب می‌شود و با از بین رفتن عین شیء همراه خواهد بود؛ مانند سیری که بر خوردن نان، به همراه از بین رفتن آن، مترتب می‌شود.

دوم. عقلا به حسب عادت شان، به خاطر منفعت یا خاصیت این شی، آن را جمع‌آوری کنند؛ چه این خاصیت و یا منفعت شایع بوده و اختصاص به برخی اموال نداشته باشد، مانند گندم؛ و یا اینکه نادر باشد و مختص بعضی اموال باشد؛ مانند دارو که تنها در حال مریضی به کار می‌آید. اما اشیائی که عقلا آن را جمع‌آوری نمی‌کنند، هر چند منفعت و خاصیت داشته باشند، ولی به دلیلی هم چون فراوانی، راغب به جمع کردن آن نباشند، مالیت ندارند؛ سنگ و خاک نمونه این مورد است.

سوم. عقلا در برابر این شیء مال پرداخت کنند. اگر عقلا برای آن، مال پرداخت نکنند، مالیت ندارد؛ برای نمونه، عقلا برای آب در کنار نهر در عین داشتن منفعت و خاصیت، مال پرداخت نمی‌کنند. تا اینجا، میرزای نائینی سه شرط یادشده را در مالیت عرفی معتبر برشمرده و سپس شرط آخر را این گونه اضافه کرده است:

چهارم. منفعت یا خاصیت مقوم مالیت شیء، مورد نهی شارع نباشد؛ برای نمونه، شراب به واسطه نهی شارع مالیت ندارد (نائینی، (۱۴۱۳)، صص ۳۶۴-۳۶۵).

بیان بالا با اینکه اشکال منطقی دارد و در تعریف «مالیت»، از تعبیر «مال» استفاده شده در شرط سوم، ولی تحقیقی در خور تقدیر و جامع است که در مقام جمع بین شروط عرفی و شرعی مالیت آمده است.

قبض این ارزشها نیز با توجه به آنچه محققان متأخر از فقها در معنای «قبض» آورده‌اند و با عباراتی همچون «استیلا بر مبیع» (انصاری، (۱۴۱۵)، ص ۲۴۷)، «استیلا و استبداد به شیء»، (موسوی خمینی، (۱۴۲۱) ص ۵۵۱) «استعلا بر مال (خوئی، بی تا، ج ۷، ص ۵۹۱)» از آن تعبیر کرده‌اند، با اشکال خاصی مواجه نیست. بر این اساس، رمزارز به «کیف پول مشتری» که منجر به تسلط وی بر ارز می‌شود، موجب تحقق قبض مشتری است.

مبانی فقهی مشروعیت یا عدم مشروعیت ارزشهای دیجیتال

الف) مالیت داشتن یا نداشتن ارزشهای دیجیتال

نخستین بحثی که درباره ارزشهای دیجیتال مطرح می‌باشد، این است که اساساً چنین چیزی دارای مالیت می‌باشد یا فقط توهمی از مالیت است که بخشی از جامعه نسبت به آن اقبال نشان داده‌اند. همان‌گونه که اشاره شد، مالیت از نگاه فقها با دو شرط محقق می‌شود: یکی این که قابل انتفاع بوده، نزد عقلا دارای منفعت زیادی باشد. دیگر اینکه شارع آن منفعت را حلال شمرده باشد (خوئی؛ بی تا، ج ۲، ص ۳). شرط دیگری که در کلام برخی فقیهان به آن اشاره شده، این است که شیء از فراوانی برخوردار نباشد؛ یعنی به راحتی قابل دسترسی نبوده و به دست آوردن آن نیاز به انجام کاری یا ایجاد معامله‌ای باشد. (حکیم، بی تا، ص ۳۲۵). حضرت امام (ره) در تعریف مال می‌فرماید: «مال تنها، آن چیزی است که مورد رغبت عقلا باشد و از سوی آنان تقاضا شود، به نحوی که حاضر به پرداخت عوض و قیمتی رد برابر آن باشند». (خمینی، (۱۴۱۵ق)، ص ۲۰) از منظر فقهی معمولاً مال

به اعتبار وجود آن در خارج به سه قسم عین، منفعت و حق تقسیم می‌شود (پیشین، ص ۱۶). پرسشی که در اینجا رخ می‌نماید، این است که مراد از عقلا و عرف عقلا چیست و آیا سرمایه‌گذاری بخشی از جامعه در شبکه آن، نشان‌دهنده عقلایی بودن است؟ شایان ذکر است که مراد از عرف عقلا، عرف و عقل اهل دقت و نظر است، نه عرف اهل تساهل و تسامح. امام خمینی (ره) رهبر کبیر انقلاب اسلامی در این مورد می‌فرماید: «مقصود از عرف، عرف اهل تسامح نیست. بلکه مقصود عرفی است که در تشخیص مفاهیم و مصادیق دقیق باشد و تشخیص چنین عرفی، میزان در موضوع احکام است». (الامام خمینی، (۱۳۸۵)، ص ۲۲۷). بنای عقلا به معنای روش و سلوک خردمندان بر انجام دادن یا ترک کاری بدون دخالت و تأثیر عوامل زمانی، مکانی، نژادی، دینی و گروهی است (مظفر، (۱۴۰۳)، ص ۱۵۳). بنابراین، مراد از بنا و عرف عقلا، افرادی نیست که در بازار بیت‌کوین و ارزهای دیجیتال وجود داشته، سرمایه‌گذاری و یا واسطه‌گری می‌کنند؛ بلکه مراد عقلای خارج از این شبکه است و باید دید که آیا عقلای خارج از این بازار نیز برای چنین پدیده‌های منفعت عقلایی قائل هستند یا خیر؟ با توجه به اینکه ارزهای دیجیتال فقط برای گروهی خاص از جامعه دارای منفعت و اعتبار برای تسهیل انتقال ارزش است و با در نظر گرفتن ویژگی‌های آن از جمله غیرمتمرکز بودن و ابهام‌ها و خلأهایی که ارزهای دیجیتال دارند، به نظر نمی‌رسد که عقلای جامعه نسبت به چنین امری بنا و تأیید داشته باشند، از این رو مالیت بیت‌کوین و ارزهای دیجیتال مورد تأمل جدی است و به راحتی نمی‌توان برای آن مالیت قائل شد.

ب) مالیت داشتن یا نداشتن ثمن در ارزهای دیجیتال

عدم مالیت ثمن یا مثن در معامله‌ای که ارزهای دیجیتال یکی از عوضین باشد، از نظر فقهی مورد تأمل است. یکی از شروط اصلی در عقد بیع، مالیت داشتن عوضین است (نائینی، (۱۴۱۳)، ص ۳۶۵). به دیگر سخن، موضوع تعهد (اعم از ثمن یا مثن) باید در بازار ارزش دادوستد را داشته باشد. برخی فقها نیز به جای لفظ مالیت، عنوان مملوک بودن را مطرح می‌کنند و موضوع تعهد باید صلاحیت و شأنیت اینکه مملوک واقع شود را داشته باشد و قهر چیزی که مالیت نداشته باشد، مملوک نیز واقع نمی‌شود (نجفی، (۱۴۰۴): ۷۸).

ج) اکل مال به باطل بودن یا نبودن معاملات ارز دیجیتال

معنای اکل مال به باطل این است که انسان بدون دلیل منطقی و عقلی، در آمدی داشته باشد و آن در آمد بی جهت و باد آورده باشد (مکارم شیرازی، (۱۳۸۹)، ص ۳۲). آیه «یا ایها الذین آمنوا لا تأکلوا أموالکم بینکم بالباطل إلا أن تكون تجاره عن تراض» (نساء، ۲۹) مستند کلام فقها برای این اصل است. منظور از اکل اموال مردم، گرفتن آن و یا مطلق تصرف در آن است. این تصرفات شامل تصرفات اعتباری یعنی تملک و تصاحب هم می‌شود (گرجی، (۱۳۸۳)، ص ۲۴). باطل چیزی را گویند که پایه و اساس درستی نداشته و هدف و مقصد عقلایی ندارد. کلمه باطل در مقابل حق است که به معنای امری است که به نحوی ثبوت داشته باشد؛ پس باطل چیزی است که ثبوت ندارد (طریحی، (۱۴۱۶)، ص ۳۲۲). منظور از باطل، امور و رفتارهایی هستند که بر مبنای

عرف، پایه و اساس ندارد (انصاری، پیشین: ج ۵، ص ۲۰). نکته مهمی که باید در این قاعده بررسی شود، ملاک باطل است. طبق بیان فقها دو نوع باطل داریم: باطل شرعی (واقعی) و باطل عرفی (عقلایی)؛ باطل شرعی (واقعی) به تمام چیزهایی که در شرع مقدس نامشروع، حرام و به بطلان آنها تصریح شده باشد، گفته می‌شود؛ اما باطل عرفی (عقلی) به تمام چیزهایی گفته می‌شود که بر اساس فهم و درک عرف باطل باشد.

د) سفهی بودن یا نبودن معامله ارزشهای دیجیتال

یکی از مبطلات عقد، سفیهانه بودن معامله است. مقصود از عقد سفهی این نیست که دو طرف عقد و یا یکی از آنها سفیه باشند؛ بلکه مقصود آن است که معامله به گونه‌ای باشد که از سفیه صادر شود؛ هرچند دو طرف عقد سفیه نباشند. سفیه در برابر رشد است؛ یعنی معامله به گونه‌ای باشد که از نوع مردم و عقلا صادر نمی‌شود. بنابراین، میان معامله سفیه با معامله سفهی عموم و خصوص من وجه است (مراغی، (۱۴۱۷)، ص ۳۶۶). به عقیده فقها اگر در معامله‌ای، قیمت نامعقولی مورد توافق قرار گیرد، آن معامله سفهی و باطل است (مکارم شیرازی، (۱۳۷۶)، ص ۵۳). فقها دلیل این بطلان معاملات سفهی را نیز این طور بیان می‌کنند که «أوفوا بالعقود» و «أحل الله البيع» عقود و معاملات عقلایی متعارف را شامل می‌شود؛ نه هر عقد و معامله‌ای هر چند سفهی باشد (مکارم شیرازی، (۱۴۲۸)، ص ۱۰۷). نکته قابل تأمل این است که مفهوم سفیه بر حسب زمان، مکان، جنس و عرض آن تفاوت می‌کند و اگر به معاملات سفهی غرض عقلایی تعلق گیرد، از سفاهت خارج می‌شوند (مراغی، پیشین: ص ۳۷۲). با توجه به آنچه بیان شد از آن جایی که مالیت ارزشهای دیجیتال و داشتن غرض عقلایی در معاملات آنها مورد تردید جدی است، سفهی بودن معامله نیز از جمله مسائلی است که از نظر فقهی می‌تواند صحت معاملات ارزشهای دیجیتال را با اشکال روبه رو کند.

ه) غری بودن یا نبودن معاملات ارزشهای دیجیتال

برای کلمه غرر، در کتاب‌های لغت و کلام فقها، معانی فراوانی آمده است؛ ولی آنچه بیشتر با حدیث «نهی النبی عن بیع الغرر» (حر عاملی، (۱۴۰۹): ص ۴۴۸) تناسب دارد، در معنای خدعه و خطر است. به دیگر سخن، آنچه در حدیث غرر، مورد نهی پیامبر اکرم (ص) قرار گرفته، بیع و یا هر گونه قراردادی است که مشتمل بر نوعی فریب یا مخاطره است، خواه این فریب یا خطر به دلیل مجهول بودن مورد معامله و یا چیز دیگری مانند تردید در قدرت تسلیم باشد. (وحدتی شبیری، (۱۳۷۹)، صص ۵۹ و ۶۰) برای تشخیص غرری بودن یک معامله، باید به عرف مراجعه کرد، (شهیداول، (۱۴۱۴)، ۷۵). دید که آیا در فلان معامله غرر تحقق یافته است یا خیر؟ عرف عقلا نیز هر گونه ضرری را موجب تحقق غرر نمی‌دانند و فقط اگر در معامله‌ای ضرر فاحشی به یکی از متعاقدين از ناحیه جهل به عوضین صورت بگیرد، آن معامله را غرری می‌دانند؛ زیرا احتمال ضرر کم در هر قرارداد و معاوضه ای وجود دارد و بیشتر معاملات همراه با خطر هستند. بنابراین، غرر و ضرر ناشی از جهالتی موجب بطلان عقد است که قابل تسامح عرفی و عادی نباشد. (مغنیه، (۱۴۲۱)، ص ۱۳۳). طبق اصل «اتقان در عمل»، افراد باید همواره معاملات و عقود بین خود

را محکم و استوار و بی خلل پدید آورند و معامله‌ای با بنیاد و قواعد سست منعقد نکنند تا به غرر منجر نشود تا زمینه نزاع و خصومت نیز فراهم نشود. (مصباحی مقدم و رستم زاد، (۱۳۸۶)، ۴ (۸): ۲۰۹). اما آنچه مسئله غرر را در مورد ارزش‌های دیجیتال مورد توجه قرار می‌دهد، نوسانات بسیار زیاد قیمتی آنها و نیز جهل و عدم شفافیت دقیق ساز و کار آنها است. ارزش‌های دیجیتال از ابتدا تا به امروز از لحاظ قیمت کاملاً بی‌ثبات بوده و نوسانات قیمتی شدیدی را تجربه کرده است؛ از این رو این نوسان قیمت در ارزش‌های دیجیتال و ناشناخته و خطر پذیر بودن آنها، معاملات آنها را با غرر همراه خواهد کرد.

و) لزوم حفظ نظام و جلوگیری از اختلال نظام

یکی از مسائل ضروری فقه، لزوم حفظ نظام و جلوگیری از اختلال نظام زندگی مسلمانان است. فقها این اصل را به عنوان یک قاعده عقلی و ضروری، تا آنجا مسلم تلقی کرده‌اند که در بسیاری از موارد به خاطر حفظ این اصل دست از احکام اولیه برداشته و به احکام ثانویه فتوا داده‌اند (زنجانی، (۱۴۲۱)، ص ۳۴۹). اصل نظم و مرکزیت باید در کنار اصول دیگر اسلامی مورد توجه قرار گیرد؛ زیرا یکی از پایه‌های نظام اقتصادی، سیاسی و اجتماعی اسلام نظم و هماهنگی است. فقها اصل نظم و پرهیز از هرج و مرج در امور را از اصول حاکم بر مقررات دیگر اسلام شمرده‌اند و اجرای هر نوع مقرراتی که جامعه را به هرج و مرج بکشاند، محکوم دانسته‌اند. (حکیم، (۱۴۱۶)؛ ص ۴۶۱). مرحوم نائینی عدم رضایت شارع به اختلال نظام را یکی از دلایل ضرورت تشکیل دولت اسلامی شمرده است. (نائینی، (۱۴۲۴) صص ۳۹ و ۴۰). بنابراین قاعده، هرگاه دیده شود عقلاء بما هم عقلاء چیزی را از آن جهت حسن می‌دانند که موجب حفظ نظام و بقا نوع است و یا آن را قبیح می‌شمردند، به خاطر آنکه موجب اختلال نظام می‌شود، ناچار باید شارع طبق حکم آنها حکم کند؛ زیرا وی از عقلا بلکه رئیس عقلا است. (شوشتری، (۱۴۲۷)؛ ص ۴۵). با عنایت به چالش‌های ارزش‌های دیجیتال مانند مشکلات امنیتی، تسهیل جرائم اینترنتی، فرار مالیاتی و پول شویی که موجب اختلال نظام اقتصادی و حتی سیاسی و اجتماعی جامعه خواهد شد، مصلحت اقتضا می‌کند تا حاکم اسلامی تا به سامان رسیدن تولید و جریان این شکل از پول، از ورود آن به اقتصاد واقعی جلوگیری کند.

ز) ضروری بودن یا نبودن معاملات ارزش‌های دیجیتال

از آنجا که ورود بی‌رویه ارزش‌های دیجیتال بدون نظارت حاکمیت، به عنوان سیاست‌گذاران انحصاری سیاست پولی، ممکن است موجب تضییع حقوق آحاد جامعه و ثروت‌های ملی شود، به استناد قاعده لاضرر می‌توان تولید و جریان این پول‌ها را در اقتصاد واقعی نادرست دانست. یکی از مشهورترین قواعد فقهی که در بیشتر ابواب فقه مانند عبادات و معاملات به آن استناد می‌شود، قاعده «لاضرر و لاضرار» است که مستند بسیاری از مسائل فقهی می‌شود. درباره لاضرر، روایات بسیار زیادی وارد شده که از فرط تعدد به صورت تواتر اجمالی در آمده‌اند؛ حدیث لاضرر به اسناد گوناگون نقل شده و مورد قبول فقها قرار گرفته است و اشکال در سند آن را روا نمی‌دارند (خمینی، (۱۳۸۵)، ص ۱۹) تا آنجا که برخی فقها آن را یکی از پنج حدیثی می‌دانند که فقه

اسلامی بر محور آن می‌چرخد. (ابن نجیم، (۱۴۰۵)، ص ۲۷۴). گفتنی است برخی بر این عقیده اند که با توجه به قاعده اقدام، ضرر و زیان ناشی از حمله ۵۱ درصدی در شبکه بیت کوین، به سبب اقدام خود آنها بوده است و از این رو مصداق قاعده لاضرر نخواهد بود.

ح) سفته بازی در معاملات ارزهای دیجیتال

ارزهای دیجیتال بستر بسیار مناسبی برای سفته‌بازی هستند. سفته‌بازی، کاری اقتصادی است که به هدف دست یابی به سود از طریق پیش‌بینی تغییرات قیمت کالا، اوراق بهادار یا ارز انجام می‌شود. کینز سفته‌بازی را این‌گونه تعریف می‌کند که «سفته‌بازی به معنای خرید دارایی ارزش‌گذاری شده به امید فروش آن به دیگری در یک قیمت بالاتر و بدون توجه به ارزش بنیادی دارایی است» (عباسیان، الهام فرزندگان و نصیرالاسلامی، (۱۳۹۴)، ۲۳ (۷۶): ۷۷). برای نخستین بار کینز این فعالیت را معرفی کرد و نشان داد که سفته‌بازان بخشی از ثروت جامعه را به صورت نقد نگهداری می‌کنند تا بتوانند از فرصت‌هایی که برای این منظور در بازارهای مالی پدید می‌آید، بهره‌گیرند؛ از این رو او برای پول افزون بر تقاضای معاملاتی و احتیاطی، تقاضای سفته‌بازی را نیز مطرح کرد. در عین حال، خود کینز این فعالیت را هیچ‌گاه تأیید نکرد و آن را نوعی احتکار ثروت جامعه به شکل نقد تلقی کرد. حسینی، (۱۳۸۸)، ۱ (۱): ۸۷ در میان صاحب نظران اقتصاد اسلامی نیز برخی سفته‌بازی را زیان‌بار می‌دانند؛ زیرا آنچه در اقتصاد به افزایش تولید، اشتغال و رفاه منجر می‌شود، رونق بخش واقعی اقتصاد و نه بزرگ شدن بخش پولی است. برخی نیز بر این عقیده‌اند اگر سفته‌بازی به گونه‌ای سالم و به دور از احتکار و ائتلاف (تبانی) و انتشار اخبار کذب و معاملات صوری و مانند آن انجام شود، اشکال فقهی نخواهد داشت. (صالح‌آبادی، (۱۳۸۵)؛ صص ۵۷-۶۱)

نتیجه‌گیری

از منظر فقه و بر اساس نظریه مال اعتباری بودن پول، پولهای مجازی متناسب با فضای خلق و گردش آن در دنیای مجازی، پشتوانه ارزش، واحد ارزش، کارکردها و سایر آثار و مراتب وجودی آن توسط مرکز معتبر جعل میشود و مادامی که اعتبار پول مجازی توسط خالق و کاربران آن مورد قبول باشد، وجود پول مجازی جریان دارد. لذا چنانچه مبنای تولید و گردش پول مجازی مشروع باشد، شارع در قبال این اعتبارات عرفی و قراردادهای مانعی ایجاد نمیکند. بنابراین بیت کوین هم از دیدگاه اقتصادی و هم از منظر نگرش حقوقدانان به پول که اصولاً و عمدتاً از دیدگاه حقوق و تعهدات ناشی از کاربرد آن است و کمتر به تعهدات ناشی از خلق و نشر آن پرداخته میشود، قابلیت برخورداری از کارکردها و وظایف پول را داراست؛ از این رو بیت کوین را میتوان از نظر ماهیت نوعی پول مجازی تحلیل نمود و به نظر میرسد قبول نظریات غیرپولی (کالا، دارایی دیجیتال و ..) به معنای نادیده گرفتن کارکرد و نقش بیت کوین به عنوان واسطه مبادله و عیار سنجش ارزش است؛ چراکه تکنولوژی و فناوریهای مجازی از جمله بیت کوین به سرعت عرصه تجارت را متحول نموده است.

منابع

- ۱- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴)، لسان العرب، ج یازدهم، چ سوم، بیروت: دار صادر.
- ۲- انصاری، مرتضی (۱۴۱۵)، کتاب المکاسب، ج اول، چ اول، قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.
- ۳- باباپور، محمد (۱۳۹۹)، ضرورت مقررات‌گذاری ارزهای دیجیتال و تبیین موانع ساختاری، اندیشه حقوقی، سال اول، شماره ۱.
- ۴- توسلی، محمد اسماعیل (۱۳۹۱)، «تحلیل ماهیت پول»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۴۸.
- ۵- توسلی، محمد اسماعیل (۱۳۸۴)، «بررسی و نقد نظریات برخی از اندیشه‌وران اسلامی درباره ماهیت پول»، مجله اقتصاد اسلامی، دوره ۵، شماره ۱۹.
- ۶- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۷)، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد اول، تهران: انتشارات گنج دانش.
- ۷- حسینی شیرازی، سید محمد (۱۴۱۳)، القواعد الفقهیه، چ اول، بیروت: مؤسسه امام رضا.
- ۸- حسینی مقدم، حسن (۱۳۹۸)، تحلیل وضعیت زنجیره‌های بلوکی و معاملات ارزهای دیجیتال از منظر حقوق ایران و فقه امامیه، تمدن حقوقی، شماره ۵.
- ۹- خردمند، محسن (۱۳۹۸)، «بررسی فقهی استخراج و مبادله رمزارها با تمرکز بر شبکه بیت کوین»، مجله معرفت اقتصادی، ۱۰ (۲).
- ۱۰- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، لغتنامه دهخدا، جلد اول، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۱- ساموئلسن، پل (۱۳۴۸)، اقتصاد، مترجم: حسین پیرنیا، چ دوم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ۱۲- سبحانی، حسن و حسین درودیان (۱۳۹۴)، «ارزیابی انتقادی رویکردهای موجود در هستی‌شناسی پول، ارائه تفسیری بدیل»، اقتصاد اسلامی، دوره ۱۵، شماره ۵۷.
- ۱۳- سلیمانی پور، محمد مهدی سلطانی نژاد، حامد و مطهرپور، مهدی (۱۳۹۶)، «بررسی فقهی پول مجازی»، دوفصلنامه تحقیقات مالی اسلامی، ۶ (۲).
- ۱۴- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۰)، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة (با حاشیه کلانتر)، ج چهارم، چ سوم، قم: کتابفروشی دآوری.

- ۱۵- صالح آبادی، علی (۱۳۸۵)؛ بازارهای مالی اسلامی، چ اول، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- ۱۶- صدر، سید محمد باقر (۱۴۲۹)، الاسلام يقود الحيات، چ اول، قم: انتشارات دار الصدر.
- ۱۷- صدر، سیدمحمدباقر (بی تا)، الاسلام يقودالحیات، بیروت: داراتعارف للمطبوعات.
- ۱۸- طباطبایی، سید علی بن محمد، ریاض المسائل، ج دوم، چ اول، قم: مؤسسه آل البيت، بی تا.
- ۱۹- عباسیان، عزت الله؛ الهام فرزندگان و نصیرالاسلامی، ابراهیم (۱۳۹۴)، «بی قاعدگی حساب قیمتی در بورس اوراق بهادار تهران: رویکرد محدودیت»، مجله پژوهش‌ها و سیاستهای اقتصادی، ۲۳ (۷۶).
- ۲۰- عبدی پور، ابراهیم (۱۳۸۹)، «تحلیل حقوقی ماهیت پول الکترونیکی»، مجله حقوق خصوصی، دوره ۷، شماره ۱۶.
- ۲۱- عمید، حسن (۱۳۶۳)، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر.
- ۲۲- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب (۱۴۱۵)، القاموس المحيط، ج سوم، چ اول، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ۲۳- کاشف الغطاء، حسن بن جعفر (۱۴۲۲)، أنوار الفقاهه - کتاب الهبة، چ دوم، نجف: مؤسسه کاشف الغطاء.
- ۲۴- کاظمی تستری، اسدالله؛ مقابسات الأنوار و نفائس الأسرار، چ اول، قم: مؤسسه آل البيت، بی تا.
- ۲۵- کهندل، محمد (۱۳۹۶)، پول، ارز و بانکداری با رویکرد اسلامی، چاپ اول، تهران: نور علم.
- ۲۶- محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸)، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال والحرام، ج اول، چ دوم، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- ۲۷- مصباحی مقدم، غلامرضا و رستم زاد، اسماعیل (۱۳۸۶)، «غرر در معاملات اختیارات بر روی سهام از دیدگاه فقه امامیه»، فصلنامه جستارهای اقتصادی، ۴ (۸).
- ۲۸- مفضل بن عمر؛ توحید المفضل، چ اول، نشر داوری، قم، بی تا.
- ۲۹- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۶)، ربا و بانکداری اسلامی، چ اول، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع).
- ۳۰- موسوی بجنوردی، سیدمحمد (۱۳۷۲)، نظرخواهی از فقها پیرامون مسائل فقهی و حقوقی ناشی از کاهش ارزش پول، تهران: مجله رهنمون، ش ۶.
- ۳۱- موسوی خمینی، سیدروح اله (۱۴۲۱) کتاب البیع، ج پنجم، چ دوم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- ۳۲- نائینی، میرزا محمد حسین غروی (۱۴۱۳)، المکاسب و البیع، ج دوم، چ اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- ۳۳- هاشمی شاهرودی، سید محمود و همکاران (۱۴۲۶)، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (ع)، ج سوم، چ اول، قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت.
- ۳۴- یوسفی، احمدعلی (۱۳۷۷)، ماهیت پول و راهبردهای فقهی و اقتصادی آن، قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

- ۳۵- Flemington, B & Coleman, W (1995), Money and Finance in the Australian Economy; Richard D Irwin, la cd.
- ۳۶- Stevens, Ed (2002), Electronic Money and the Future of Central Banks; Federal Reserve Bank of Cleveland.